

УДК 81'367.52

DOI 10.31494/2412-933X-2019-1-8-162-176

INSERTS AND INSERT/ PARENTHETIC CONSTRUCTIONS IN THE CURRENT UKRAINIAN LANGUAGE: STATUS, FUNCTIONS

ВСТАВНІ ТА ВСТАВЛЕНІ КОНСТРУКЦІЇ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТАТУС, ФУНКЦІЇ

OLGA NOVIKOVA,

Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor

<https://orcid.org/0000-0002-8498-1736>

O8novikovaolga76@gmail.com

Donetsk Law Institute of Ministry of
Internal Affairs of Ukraine

✉ 21 Stepana Tilgi St.,
Kryvyi Rih, Dnepropetrovsk region,
50000

ОЛЬГА НОВИКОВА,

кандидат філологічних наук
доцент

Донецький юридичний інститут
МВС України,

✉ вул. Степана Тільги, 21
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська
обл., 50000

Original manuscript received March 17, 2019

Revised manuscript accepted April 20, 2019

ABSTRACT

The problems of syntax are constantly at the center of attention of linguists, because the sentence structure in modern Ukrainian is rather flexible, which reacts sensitively to the target institutions of communication. This leads to the emergence of new questions at every stage of scientific knowledge. The issues of the insert category are also of such urgent issues, since today the researches, connected with the inserted structures, do not completely solve the problem of their formation and development in modern linguistics.

The article deals with the actual problems associated with the development of the insert category, analyzes the history of the theory of inserts and inserted components in modern linguistics, reveals the common and specific features of the functioning of these structures. The principles of separation of inserts and inserted structures in linguistics are investigated. The analysis shows that in the early stages of the development of syntactic science, the delimitation of the inserted and inserted components was not considered, since they had no clear boundaries. Later, the attention of scholars was focused on the essence of instabilities; the functioning of the insert units; their analysis and semantics; the ratio of them to the part of the sentence. Separation of inserted structures occurred in the late 50's – in the early 60's of the twentieth century. It was found out that the inserted designs were a productive means of organizing scientific and educational texts. Since the concept of "insertion" goes beyond the traditional syntax and makes the implementation of the plane of expression, which belongs to the specificity of not only a certain style, but also a particular author, the study of this category in linguistics will remain relevant in the future. The works of Ukrainian linguists concerning the study of the special status of the inserted units are analyzed; their optional nature; structural organization of sentences with the specified syntactic components; their position in the sentence;

semantics of insert constructions; features of intonation; communicative and text potential of these units; stylistic potential of inserted elements.

Keywords: *insertion category, insertion category, insertion words, inserted constructs, inserted sentences, syntactic unit.*

Постановка проблеми. У мовленні реального життя доволі часто можна виявити різного роду порушення чіткості, плавності й систематизації нормативного ритму та норм інтонаційного малюнка. Сутність такого порушення полягає в тому, що до складу речення “втручаються” конструкції, які порушують лінійні синтаксичні зв’язки. До таких конструкцій належать вставні та вставлені одиниці. Зацікавленість вивченням зазначених синтаксичних одиниць зумовлена тим, що вони не лише передають інформацію в системі мови, але й формують її. Вставні та вставлені конструкції (слова, словосполучення, речення) – це особливі комунікативно-синтаксичні одиниці модальної сфери мовлення, які відображають індивідуальне ставлення (думки, почуття) мовця до висловленого.

Вставні та вставлені конструкції тривалий час становлять предмет уваги лінгвістів, проте деякі аспекти цього мовного явища на сьогодні ще потребують додаткового дослідження. Так, і досі немає одностайності щодо їхньої інтерпретації та особливостей розмежування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження вставних та вставлених конструкцій вимагає аналізу як класичних, так і сучасних підходів до інтерпретації основних категорій простого ускладненого речення, зокрема праць таких науковців: Л. Азарової, О. Буслаєва, В. Виноградова, А. Висоцького, І. Вихованця, М. Вінтоніва, О. Востокова, О. А. Загнітка, Л. Кадомцевевої, М. Карпенка, Б. Кулика, А. Мамалігі, Д. Овсянко-Куликовського, А. Прияткіної, А. Руднева, Є. Седуна, І. Слинька, О. Турчака, М. Шанського, А. Шапіро, К. Шульжука та багатьох інших.

Мета дослідження – комплексно проаналізувати динаміку становлення вставних і вставлених конструкцій у лінгвоукраїністиці.

Виклад основного матеріалу. У мовознавстві можна зафіксувати низку термінів на позначення досліджуваних мовних одиниць, зокрема: вставні слова, вставлені конструкції, вставлено-модальні слова, вставлені звороти, вставлені одиниці, вставлені елементи, вставлені компоненти, вставлені речення, вставлені висловлювання, прагматичні вставки, внесення тощо. Варто зазначити, що в зарубіжному синтаксисі зазначені одиниці не розмежовано, а об’єднано назвою парентези.

На ранніх етапах розвитку синтаксичної науки розмежування вставних та вставлених не розглядали, оскільки вони не мали чітких меж. Окремі коментарі щодо цих конструкцій знаходимо в працях М. Ломоносова, М. Греча, Ф. Буслаєва, О. Востокова, І. Давидова, П. Перевлесського, О. Пешковського, О. Потебні, О. Шахматова. Уважаємо доречним звернутися до досліджень лінгвістів, які стояли біля витоків синтаксичної теорії.

Так, починаючи ще з М. Ломоносова, у лінгвістиці порушувалось питання функціонування вставних категорій, яке на той час розглядалось залежно від вихідних методологічних позицій. О. Востоков, Д. Овсяннико-Куликовський, О. Потєбя розглядали вставні компоненти як результат скорочення колись повного речення, від якого залишилась певна частина (Овсяннико-Куликовський, 1912); як частину незакінченого речення в складі складного (Востоков, 1831).

Більш системний розгляд явища вставності можна простежити в роботах М. Греча, який власне й увів поняття "вставні слова" до наукового обігу. Він підкреслював, що ці одиниці перебувають "поза реченням", оскільки з іншими членами не поєднуювані жодним із видів зв'язку (Греч, 1827: 234). О. Шахматов також підтримав такий погляд, підкресливши граматичну ізольованість вставних слів і наголосивши на тому, що вони існують "поза реченням", проте є вставленими в нього (Шахматов, 1941). Варто звернути увагу на той факт, що дослідник, на відміну від своїх попередників, акцентує увагу не тільки на семантиці вставних слів, а й на їхній синтаксичній характеристиці, зокрема виокремлює два типи вставних слів: 1) такі, що беруть свій початок з односкладних речень – означено-особових, безособових, інфінітивних, прислівникових, підметових, і 2) такі, що беруть свій початок із двоскладних речень – узгоджених чи неузгоджених (Шахматов, 1941: 266).

Однією з перших спроб об'єднати вставні компоненти в семантичні групи була робота О. Пешковського, у якій він розподілив усі вставні слова й словосполучення в три розряди: 1) слова й словосполучення, які вказують на те, як мовець ставиться до тієї чи іншої думки; 2) слова й словосполучення, які вказують на те, що мовець уважає висловлену думку не своєю, а чужою; 3) слова й словосполучення, які виражають ставлення до попередньої чи наступної думки й стоять на межі між вставними словами й сполучниками (Пешковский, 1956: 409). Очевидно, що така класифікація потребує детального доповнення.

Ф. Буслаєв також одним із перших звернув увагу на структуру вставних одиниць, увівши до синтаксичного вжитку термін "вставні речення". На його думку, вставні слова в сучасній мові є результатом скорочення, стягнення або встановлення в реченнях певних різновидів колишніх речень або їхніх частин. Уставлення речень відбувається на основі підрядності, тобто замість складнопідрядного речення утворюється просте зі вставним словом (Буслаєв, 1972: 236).

Термін вставні слова остаточно усталився в 1954 році в граматиці, у якій вставні слова тлумачать як такі, що не пов'язані з реченням і виражають ставлення мовця до висловленого (Грамматика русского языка, 1954). У підручнику подано їхню характеристику із морфологічного та семантичного боку та виокремлено вісім груп. Проте чіткої межі між зазначеними конструкціями не встановлено.

М. Шанський, розглядаючи питання вставності, не підтримав думку, що вставні слова й сполучення не пов'язані з іншою частиною речення, і наголошував, що перебуваючи в реченні, вони являють

собою такий самий обов'язковий його компонент, як і звичайний член речення (Шанский, 1971: 124).

І. Слинько та інші автори "Синтаксису сучасної української мови: проблемні питання "вставними компонентами вважають "такі форми, які вводяться в речення на семантико-комунікативному рівні для вираження ставлення до повідомленого з погляду його ймовірності чи неймовірності, емоційної оцінки, ступеня звичайності, способу оформлення думок, активізації співрозмовника тощо" (Слинько, 1994: 380).

Отже, увага дослідників на історії вивчення вставних одиниць була зосереджена протягом тривалого часу, оскільки це питання виявилось доволі складним та багатоаспектним. Науковці зосередились на сутності вставності, функціонуванні вставних одиниць, їхньому аналізі та семантиці, співвідношенні їх із частиною речення тощо, проте однастайності в розумінні цього синтаксичного явища наразі не існує. У своїй роботі вставними словами вважаємо такі, які вводяться в речення на семантико-комунікативному рівні з метою вираження ставлення мовця до повідомлюваного.

Вставлені одиниці, на відміну від вставних, тривалий час не розглядалися в лінгвістичній науці. Відокремлення зазначених конструкцій відбулося наприкінці 50-х – на початку 60-х років ХХ століття. Зазначені компоненти розглянуто в працях П. Дудика, А. Загнітка, Б. Кулика, А. Прияткіної, О. Руднева, Є. Седуна, В. Тихомирова, К. Шульжука та інших.

Уперше заговорив про "вставлені речення" О. Шахматов, власне й увівши зазначений термін до лінгвістичного вжитку (Шахматов, 1941). Автор говорить про те, що "у складі речення можуть опинитися слова, які знаходять для себе місце в попередньому або в наступному реченні, між тим, як у цьому реченні вони можуть виявитися зайвими або такими, які не виправдовуються змістом речення: ...*Здрастуйте, молодые люди (Гости встают и кланяются)*..." (Шахматов, 1941: 364).

Пізніше В. Виноградов у своїх працях докладно описав вставлені конструкції в межах формально-граматичної структури, наголосивши на тому, що вони не мають синтаксичних зв'язків із членами речення й розташовані ніби в іншій граматичній площині порівняно з іншими елементами висловлювання (Виноградов, 1972). Автор схарактеризував основні структурні та функціональні вияви вставленості, визначив зміст цього поняття та широко проілюстрував вставлені конструкції.

Однією зі спроб розмежувати зазначені одиниці є праця І. Давидова, у якій розподілено вставні речення на два типи (за їхніми функціями). Таку думку підтримав П. Перевлеський, наближаючись до виокремлення категорії вставлення й використовуючи при цьому термін "вставлені речення" (Висоцький, 1998: 218–223). Також на необхідності розмежування вставних та вставлених наголосував А. Шапіро, який зараховував до вставлених конструкцій "слова, групи слів, речення або навіть групи речень, які мають особливу функцію – додаткового, що раніше не передбачалося до включення в основну тканину речення, зауваження" (Шапіро, 1948: 63).

Проблему розмежування вставних і вставлених конструкцій порушував й Є. Седун. Проаналізувавши смислове наповнення й призначення вставних і вставлених одиниць, їх інтонацію, автор дійшов висновку, що "вставні" й "вставлені" речення не можуть бути принципово розмежовані ані за конструктивно-синтаксичним, ані за інтонаційним оформленням". Розмежування між ними можливе лише до певної міри й не виключає об'єднання цих понять у синтаксичній категорії більш широкого обсягу (Седун, 1959: 187).

М. Карпенко, розглянувши вставлені конструкції, зробив висновок про те, що вони близькі до відокремлених членів речення: "... специфіка вставлених сполучень слів, порівняно з ... останніми полягає перш за все в додатковому, уточнювальному значенні вставлень (для відокремлених членів речення необов'язковому, а для деяких їх типів взагалі неможливого) і в більшій синтаксичній самостійності, яка притаманна їм" (Карпенко, 1962: 73).

Про необхідність розмежування вставних і вставлених конструкцій говорив В. Тихомиров. Дослідивши місце розташування вставлень у структурі, він зробив такий висновок: "... вставлені конструкції можуть знаходитися в середині або в кінці основного речення, розташовуватися постпозитивно або становити абзац; але вони не можуть знаходитися на початку речення" (Тихомиров, 1963: 102). Це зумовлено тим, що потреба у вставлених конструкціях може з'явитися тільки після того, як уже викладено основний зміст висловлювання або яку-небудь його частину.

Заслугою на увагу думка Є. Коцара. Дослідник вважає близькими до вставних одиниць конструкції, що виражають додаткові зауваження, пояснення, уточнення, посилання, коментарі. Він називає такі конструкції "вставленими" і зараховує до них "слова, словосполучення, речення, які доповнюють, уточнюють або пояснюють основне речення, а також виражають емоції автора" (Коцарь, 1966: 13).

Проте існує й протилежний погляд щодо розмежування вставних та вставлених конструкцій. Зокрема, О. Руднев фактично заперечує категорію вставленості й зазначає, що чіткої межі між вставними й вставленими не існує, проте за своїм змістом вони відрізняються. На думку автора, зв'язок вставної конструкції з іншою частиною речення має специфічний характер, який граматично виражений фактом включення до складу речення й "сусідством" головних слів із залежним членом речення (Руднев, 1959: 178). Дослідник наголошує, що речення зі вставними компонентами являють собою єдність, кожен компонент якої виконує певну семантико-синтаксичну функцію. Автор доводить, що вставні слова є членами речення, бо вони пов'язані з реченням особливим зв'язком – співвідносним (Руднев, 1959: 123).

Поглиблює питання щодо розмежування вставних і вставлених одиниць у своїй роботі О. Прияткіна. Дослідниця вважає, що до визначення функції вставлення можна йти як від структури речення, так і від структури висловлювання: "З погляду структури речення, вставлення – це такий компонент, який не включений у позиційну і синтагматичну структуру речення, тобто він не відповідає ознаці члена

речення, граматично так чи так пов'язаного з іншими членами, його не можна визначити ні як сурядний, ні як підрядний. З погляду висловлювання, вставлення – це його факультативна частина. Вона має цінність, але як додаткова інформація, відсутність якої не може вплинути ні на зміст, ні на структуру висловлювання" (Прияткина, 1990: 159).

В українській лінгвістиці досліджувана категорія також не залишилась поза увагою науковців. Природа вставних і вставлених конструкцій була об'єктом вивчення багатьох мовознавців, а саме: 1) вивчення особливого статусу, факультативного характеру, структурної організації, позиції в реченні – Л. Азарова, І. Вихованець, Н. Гуйванюк, П. Дудик, А. Загнітко, Л. Кадомцева, Б. Кулик, М. Кобилянська; 2) семантика вставних і вставлених одиниць – Р. Гнатів, А. Загнітко, В. Грицина; 3) інтонування зазначених одиниць – Н. Плющ, І. Ющук; 4) особливості пунктуаційного виділення вставних і вставлених конструкцій – Г. Козачук, І. Ющук; 5) комунікативний і текстовий потенціал зазначених одиниць – М. Вінтонів, А. Мамалига, О. Турчак; 6) стилістичний потенціал вставних і вставлених конструкцій – О. Галайбіла, Р. Гнатів, В. Грицина, М. Дорошенко, І. Житар, С. Харченко тощо.

Так, натяки на особливий вид "втручених" речень можна побачити ще в праці О. Огоновського (Огоновський, 1889: 173). В. Сімович у "Граматичі української мови: для самонавчання та в допомогу шкільній науці" стверджує, що вставні слова "до самого речення не належать, вони немов самі для себе творять речення" (Сімович, 1918: с. 382), тому їх і відділяють пунктуаційно (до цієї ж класифікаційної групи автор зараховує і вставлені конструкції, не розмежовуючи їх). І. Огієнко вставні слова та вставні речення разом із вигуками та вигуківими прислівниками кваліфікує як компоненти речення, що не пов'язані з органічними членами речення; вони введені до нього, щоб надати здебільшого емоційного характеру (Огієнко, 1938: 175). О. Синявський, не розмежовуючи вставні і вставлені, уважає, що вставні компоненти (слова чи певні словосполучення) розташовані ніби поза реченням, вони не пов'язані з іншими словами жодним із трьох способів предикативного зв'язку (Синявський, 1941: 303). Пізніше про вставні слова згадує Л. Булаховський, говорячи про те, що "основна маса вставних слів формується з уламків вставних речень" (Булаховський, 1951: 131).

Поняття "вставлені одиниці" запроваджує в україністиці Б. Кулик. Вставленими він називає такі слова, сполучення слів і речення, які "виражають такі додаткові повідомлення чи побіжні асоціативні зауваження, які поповнюють, уточнюють, розвивають зміст висловлення, указуючи на якісь деталі чи нові факти, що не були передбачені в перший момент формування думки" (Кулик, 1961: 175).

А. Медушевський також підтримує думку з приводу розмежування вставних і вставлених одиниць, зазначаючи, що вставні слова виражають упевненість / невпевненість, оцінку висловленого, зв'язок

думок, а вставлені розкривають, пояснюють або уточнюють якийсь із членів речення (Кулик, 1961: 354). Л. Кадомцева, у свою чергу, розглядає "вставлені речення", у ролі яких можуть виступати речення будь-якої синтаксичної будови. Авторка визначає вставлені так само, як і вставні одиниці, синтаксично ізольованими частинами речення (Кадомцева, 1985: 142).

На відміну від зазначеної вище тези про граматичну самостійність вставлених конструкцій, у мовознавстві побутує думка про наявність граматичного зв'язку між вставленою конструкцією та базовим реченням. Так, Д. Баранник наголошує, що вставлені одиниці "є важливою частиною речення, проте вони не ізольовані від нього, а тісно пов'язані з ним. Цей зв'язок не належить до жодного з традиційно відомих граматичних зв'язків. Це особливий тип синтаксичної організації..." (Баранник, 1993: 18). О. Пономарів уважає, що, на відміну від вставних, вставлені конструкції перебувають у синтаксичних зв'язках із цілим реченням або певним його компонентом (Пономарів, 1992: 208).

А. Мамалига, розглядаючи категорію вставленості, наголошує, що "повідомлення додаткового змісту, виражене вставленою конструкцією, відбувається шляхом вторгнення в основний зміст ... мовленнєвих побудов, підпорядковуваних міркуванням, завданням ефективної комунікації, зокрема, необхідності своєчасного роз'яснення, доповнення, що полегшує сприйняття, розуміння сказаного" (Мамалига, 1997: 241).

Цікавою є думка В. Жайворонка щодо позиції вставлених компонентів у реченні. Автор зазначає, що структури із вставленими конструкціями оформлені "як специфічні складні речення інтерпозиційним або постпозиційним приєднанням" (Жайворонко, 1980: 16–17). Тобто однією з особливостей цих одиниць є те, що вони не можуть стояти на початку речення, оскільки особа, яка говорить, не може наперед уточнювати свої думки. Цієї ж позиції додержуються й І. Слинко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська (Слинко, 1994).

Дослідження вставних і вставлених конструкцій було поновлене в 70–80-х роках ХХ століття. Зацікавленість категорією вставлення можна пояснити тим, що змінилися склад вставлених конструкцій, прийоми їх уведення в речення, форми ускладнення тексту, текстова мотивація в цілому (Ющук, 2004: 163). Так, досить детально вставні конструкції розглядає П. Дудик у своїй праці "Просте ускладнене речення", у якій чітко розмежовує вставні та вставлені одиниці, наголошуючи на тому, що за допомогою вставних слів, словосполучень і вставних реченнями "виражається різне ставлення мовця до висловлюваної ним же думки", а вставлені одиниці "виражають такі повідомлення, пояснення, зауваження, якими доповнюється зміст речення, весь його членореченнєвий склад..." (Дудик, 2002: 182–243).

І. Ющук у своєму дослідженні акцентує увагу на тому, що вставлені слова та речення суттєво відрізняються від вставних як своїм значенням, так і своєю інтонацією в усній мові, а також уживанням при них розділових знаків на письмі (Ющук, 2004: 559). Проте, на його думку, зазначені одиниці не несуть нової інформації, вони лише певним

чином оцінюють, уточнюють основне повідомлення і, отже, надають мовленню більшої природності, роблять його емоційно й інтонаційно насиченим (Ющук, 2004: 556).

Питання про диференціацію вставних і вставлених конструкцій порушує Г. Козачук, яка стверджує, що вставні конструкції переважно виражають суб'єктивне ставлення мовця до висловленої думки, а вставлені одиниці містять додаткові повідомлення, зауваження, виступають поясненням до якогось із членів речення або до речення в цілому. Дослідниця вважає, що на відміну від вставних, "вставлені конструкції не мають модальних значень, не вказують на джерело повідомлення, на зв'язок та послідовність думок тощо. Вони свідчать про побіжні зауваження, додаткові повідомлення, які доповнюють, уточнюють зміст усього речення чи окремого його члена, а у зв'язку з цим вони не можуть починати речення, тому переважно стоять у середині або в кінці його" (Плющ, 2009: 349).

А. Загнітко, поглиблюючи дослідження компонентів-ускладнювачів, розрізняє два варіанти явищ, до яких застосовано термін "вставленість": 1) факти письмового мовлення, у яких визначальну функцію відіграє пунктуація; 2) факти, у яких визначальну роль відіграє синтаксична структура. Ці факти збігаються тільки частково. Щодо першого, то вставлена конструкція – це будь-яка частина тексту, вміщена в дужки. Це може бути слово, член речення, група речень. За другим варіантом, вставлення – це частина висловлення, особливим способом співвіднесена з іншими його частинами (на письмі може позначатися по-різному – дужками або тире) (Загнітко, 2001: 253).

К. Шульжук розмежує вставні та вставлені компоненти, диференціюючи їх за суб'єктивно-об'єктивним спрямуванням: "На відміну від вставних слів, словосполучень і речень, що виражають суб'єктивне ставлення того, хто говорить, до висловленої ним думки, вставлені слова, словосполучення і речення виражають такі додаткові повідомлення чи побіжні асоціативні зауваження, які доповнюють, уточнюють, розвивають зміст висловлення, вказуючи на якість деталі чи нові факти, що не були передбачені в перший момент формулювання думки" (Шульжук, 2004: 169). Визначаючи функціональний потенціал вставлень, Є. Кобець зазначає: "Вставлені конструкції демонструють раціональність мовлення, його логічність і точність, і саме в цьому полягає їхня експресивність, вставні – являють собою емоційну експресію мовлення" (Кобець, 2011: 82).

Українська дослідниця З. Олійник, аналізуючи категорію вставності, доходить такого висновку: 1) обидві категорії, незважаючи на наближеність у функціональному плані, не сполучувані ні за формою, ні за функцією, ні за значенням; 2) категорія вставленості, виконуючи диференційну функцію, зближена з категорією суб'єктивної модальності, проте не є засобом її вираження; 3) висловлювання, що містять вставні та вставлені компоненти, являють собою багаторівневу інформативно-прагматичну структуру; 4) вставні та вставлені

компоненти реалізовані на базі синтаксичних зв'язків, що суперечить традиційним поглядам на їхню синтаксичну незв'язаність, ізольованість; 5) вставні компоненти мають узуальний характер; 6) вставлені компоненти є результатом суб'єктивного членування / доповнення інформативного поля висловлювання; 7) категорія вставленості виконує стилістичну й стилетвірну функцію; 8) категорії вставності / вставленості репрезентують універсальну категорію суб'єктивності в мові; 9) категорії вставності / вставленості являють собою засіб структурування тексту (дискурсу) (Олейник, 2002: 57–58).

Отже, вставлені конструкції – це синтаксичні одиниці, пов'язані з комунікативним прагненням мовця, з наміром підтвердити, уточнити висловлене доповненням його власних оцінок. Використовують їх із метою привнесення додаткового повідомлення, зіставлення, спостереження, принагідного зауваження, що виникають у процесі мовленнєвого акту. До загального змісту висловленої оцінки чи до змісту самого "вставленого" повідомлення може долучитися й певний відтінок змісту, котрий органічно доповнюватиме основне повідомлення.

Висновки. Аналіз наукової літератури, присвяченої вставним і вставленим конструкціям, дає змогу зробити висновок про необхідність системного діахронічного лінгвістичного дослідження зазначеної синтаксичної одиниці. Наразі питання "вставлених одиниць" виходить за межі традиційного синтаксису, оскільки являє собою реалізацію плану висловлення, пов'язаного зі специфікою не лише певного стилю, а й певного автора, тому вивчення цього явища в мовознавстві залишається актуальним і надалі. Зокрема, надалі варто приділити увагу комплексному аналізу вставних і вставлених конструкцій в сучасній українській мові.

Література

1. Азарова Л. Є. Вставні та вставлені конструкції в історичному дискурсі / Л. Є. Азарова // Альманах Полтавського національного педагогічного університету. Рідний край, 2018. – № 1 (38) – С. 139-144.
2. Баранник Д. Х. Два рівні граматичної структури речення. / Д. Х. Баранник // Мовознавство. – 1993. – № 6. – С. 13–19.
3. Буслаев О. И. Историческая грамматика русского языка / О. И. Буслаев. М. : Учпедгиз, 1959.
4. Виноградов В. В. Русский язык : Грамматическое учение о слове. 2-е изд-е / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1972. – 614 с.
5. Висоцький А. В. З історії вивчення вставних і вставлених частин речення / А. В. Висоцький // Система і структура східнослов'янських мов. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 1998 – С. 218–223.
6. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. –К. : Либідь, 1993. – 368 с.
7. Вінтонів М.О. Комунікативна структура речення і тексту в українській літературній мові : дис ... д-ра філол. наук / М.О. Вінтонів. – Донецьк, 2013. – 423 с.
8. Востоков А. Х. Русская грамматика / А. Х. Востоков. – 1831.
9. Галайбіда О. В. Вставлені конструкції в українському художньому тексті : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. В. Галайбіда. – К., 2009. – 20 с.

10. Гнатів Р. Парентетичні внесення в юридичному дискурсі / Р. Гнатів // Наукові записки. Випуск 81(2). Серія : філологічні науки (мовознавство) : у 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 298–301.

11. Грамматика русского языка. – Т. 2: Синтаксис. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. 703 с.

12. Греч Н. И. Практическая грамматика русского языка / Н. И. Греч. – СПб., 1827.

13. Грицина В. Семантика вставлених одиниць у реченнях публіцистичного стилю / В. Грицина // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук пр. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2003. – Вип. XXIII. – С. 54–57.

14. Дорошенко М. Н. Речення зі вставленими компонентами (на матеріалі англomовного, українomовного і російськомовного мас-медійного дискурсу). URL : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/Pzs/2009_9/89.pdf

15. Дудик П. С. Просте ускладнене речення / П. С. Дудик. – Вінниця, 2002. – 335 с.

16. Жайворонок В.В. Вставлені речення та розділові знаки при них / В. В. Жайворонок // Укр. мова та літ. в школі. – 1980. – № 6. – С. 16–17.

17. Житар І. В. Особливості функціонування вставлених конструкцій у публіцистичному стилі української мови / І. В. Житар // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 21. – С. 120–131.

18. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис : Монографія / А. Загнітко. – Донецьк. ДонУ, 2001. – 662 с.

19. Кадомцева Л. О. Українська мова : Синтаксис простого речення / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища школа, 1985. 127 с.

20. Карпенко М. А. К вопросу о вводных и вставных словах и конструкциях в современном русском языке / М. А. Карпенко // Вісник Київ. ун-ту. Серія філології та журналістики. – К., 1962. – № 5. – Вип. 1. С. 68–74.

21. Кобец Е.В. Рациональные и эмоциональные характеристики публичной речи : к вопросу об использовании вставных и вводных конструкций в политическом дискурсе / Е.В.Кобец // Перспективы науки. Филология. – № 3 (18). – 2011. – С. 79–87.

22. Коцарь Э.Б. Вводные слова и словосочетания, вводные предложения, вставные конструкции / Э. Б. Кобзарь // Учебно-методическое пособие для слушателей отделения повышения квалификации редакторов. – М. – 1966. – 31 с.

23. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 2. Синтаксис / Б. М. Кулик. – К. : Рад. шк., 1961. – 284 с.

24. Курс сучасної української мови / за ред. А. А. Булаховського. – К., 1951. Т. 2. – Синтаксис. – 408 с.

25. Мамалига А. Рівні текстового виокремлення вставних і вставлених конструкцій (на матеріалі газет) / А. Мамалига // Вісник Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія: Журналістика. – К., 1997. – Вип. 4. – С. 239–248.

26. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка / Д. Н. Овсяннико-Куликовский. – СПб., 1912.

27. Огієнко І. Складня української мови. Ч. II. Головні й пояснювальні члени речення / І. Огієнко. – Друкарня ОО. Василян у Жовкві, 1938. – 242 с.

28. Огоновський О. Грамматика русского языка / О. Огоновский. – Львів, 1889.

29. Олейник З. П. Вводные и вставочные компоненты в структуре высказывания и текста: Дис... канд. филол. наук / З. П. Олейник. – Донецкий национальный ун-т. Донецк, 2002. – 340 с.

30. Пешковский О. М. Русский синтаксис в научном освещении / О. М. Пешковский. – М., 1956.
31. Плющ Н. К. Інтонація вставності в українській мові / Н. П. Плющ. – К., 1976. – 131 с.
32. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – 248 с
33. Прияткина А. Ф. Русский язык: Синтаксис осложненного предложения / А. Ф. Прияткина. – М. : Высш. шк., 1990. – 176 с.
34. Руднев А. Г. Синтаксис осложненного предложения / А. Г. Руднев. – М. : Учпедгиз, 1959.
35. Седун Е.П. О так называемых «вводных» и «вставных» конструкциях. Славянское языкознание / Е. П. Седун. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – С. 186–194.
36. Синявський О. Норми української літературної мови / О. Синявський. – Львів: Українське Вид-во, 1941. – 363 с.
37. Сімович В. Граматика української мови: для самонавчання та в допомогу шкільній науці. Друге видання з одніями й додатками / В. Сімович. – Київ-Ляйпціг : Українська накладня, 1918. – 584 с.
38. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вищ. шк., 1994. – 670 с.
39. Сучасна українська літературна мова. / за ред. А. П. Медушевського. – К. : Вища школа, 1975. – 398 с.
40. Сучасна українська літературна мова : підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. 7-ме вид., стер. – К. : Вища школа, 2009. – 430 с.
41. Тихомиров В. Разграничение вводных и вставных конструкций в современном русском языке / В. Тихомиров // Русский язык в школе. – 1963. – № 6. – С. 100–102.
42. Турчак О. М. З історії вивчення вставлених конструкцій як синтаксичної категорії структурно-комунікативного рівня / О. М. Турчак // Вісник Дніпропетровського університету : науковий журнал. Серія : Мовознавство. – Дніпропетровськ, 2011. – Вип. 17. – Т. 3. – С. 160–166.
43. Харченко С. Особливості функціонування вставлених конструкцій у науковому стилі української мови / С. Харченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : зб. наук. пр. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2010. – Вип. XII. – С. 112–118.
44. Шанский Н. М. Краткий этимологический словарь русского языка / Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская. – М. : Просвещение, 1971. – 542 с.
45. Шапиро А. Б. Рецензия на работу С. Ч. Абакумова «Методика пунктуации» / А. Б. Шапиро // Русский язык в школе. – 1948. – № 3. – С. 62–65.
46. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. – Л. : Учпедгиз, 1941.
47. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник / К. Ф. Шульжук – К.: Академія, 2004. – 408 с.
48. Юшук І. П. Українська мова / І. П. Юшук. – К. : Либідь, 2004. – 640 с.

References

1. Azarova, L. (2018). *Vstavni ta vstavleni konstruksiji v istorichnomu diskursi* [Inserts and insert constructions in the Historical Discourse]. *Almanax Poltavskogo nacionalnogo pedagogichnogo universytetu. Ridnyj kraj – Almanac of the Poltava National Pedagogical University. Homeland*. 1 (38), 139-144 [in Ukrainian].
2. Barannyk, D. (1993). *Dva rivni gramatichnoyi struktury rechennya* [Two levels of grammatical sentence structure]. *Movoznavstvo – Linguistics*. 6, 13–19 [in Ukrainian].

3. Buslayev, O. (1959) *Istorycheskaya grammatika russkogo yazyka* [Historical grammar of the Russian language]. Moskva : Uchpedgiz [in Russian].
4. Vynogradov, V. (1972). *Russkij yazyk : Grammaticheskoe ucheniye o slove* [Russian language: The grammatical doctrine of the word]. 2-e yzd-e. Moskva. Vysshaya shkola, 614 [in Russian].
5. Vysoczkiy, A. (1998). *Z istoriji vyvchennya vstavnyx i vstavlenyx chastin rechennya. Sistema i struktura sxidnoslovjans'kix mov* [The history of studying the inserts and insert parts of the sentence. System and structure of the East Slavic languages]. Kyiv : NPU imeni M. P. Dragomanova [in Ukrainian].
6. Vyxovanets, I. (1993). *Gramatika ukrajinskoyi movy. Sintaksis* [Grammar of Ukrainian language. Syntax]. Kyiv: Lybid, 368 [in Ukrainian].
7. Vintoniv, M. (2013) *Komunikativna struktura rechennya i tekstu v ukrajinskij literaturnij movi : dys ... d-ra filol. nauk.* [The communicative structure of the sentence and the text in the Ukrainian literary language: Diss. Dr. philol. Sci.]. Doneczk, 423 [in Ukrainian].
8. Vostokov, A. (1831). *Russkaya grammatika* [Russian grammar] [in Russian].
9. Galajbida, O. (2009). *Vstavleni konstruktivnyx v ukrajinskomu khudozhnomu teksti : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : specz.* [The insert constructions in the Ukrainian artistic text: Avtoref. Candidate philol. Sci. diss.] Kyiv, 20 [in Ukrainian].
10. Gnativ, R. (2009). *Parentetychni vnesennya v yurydychnomu diskursi. Naukovi zapysky* [Parentetic entry in Legal Discourse]. Vypusk 81(2). Seriya : filologichni nauky (movoznaukstvo) – Series: philological sciences (linguistics): u 4 ch. Kirovograd : RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 298–301 [in Ukrainian].
11. *Grammatika russkogo yazyka: Syntaksis* [Grammar of Russian language: Syntax]. Moskva (1954). T. 2. Ch. 1, 2 [in Russian].
12. Grech, N. (1827). *Praktycheskaya grammatika russkogo yazyka* [Practical Grammar of Russian language] [in Russian].
13. Grycyna, V. (2003). *Semantika vstavlenyx odynycz u rechennyx publitsychnogo stilyu. Pivden'nyj arxiv* [Semantics of inserted units in sentences of a journalistic style. Southern Archive]. Filologichni nauky : zb. nauk pr. – Philology: a collection of scientific papers. Xerson. XXIII, 54–57 [in Ukrainian].
14. Doroshenko, M. *Rechennya zi vstavlenymi komponentamy (na materialy anglo-movnoho, ukrajino-movnoho i rosijskomovnoho mas-medijnogo diskursu)* [Sentences with insert components (on the material of the English-Ukrainian, Ukrainian-Russian Mass Media Discourse)], URL : [http : //www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/Pzs/2009_9/89.pdf](http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/Pzs/2009_9/89.pdf) [in Ukrainian].
15. Dudyk, P. (2002). *Proste uskladnene rechennya* [Simple complicated sentence]. Vinnyca, 335 [in Ukrainian].
16. Zhajvoronok, V. (1980). *Vstavleni rechennya ta rozdilovi znaky pri nix* [Inserted sentences and punctuation marks for them]. Ukr. mova ta lit. v shkoli – Ukrainian language and literature at school. № 6, 16–17 [in Ukrainian].
17. Zhytar, I. (2010). *Osoblivosti funkcionuvannya vstavlenyx konstruktivnyx v publicychnomu stilii ukrajinskoyi movy* [Features of the functioning of the inserted constructions in the Journalistic style of the Ukrainian language]. Gumanitarna osvita v texnichnyx vyshhyx navchalnyx zakladax : zb. nauk. pr. Kyiv, Vyp. 21, 120–131 [in Ukrainian].
18. Zagnitko, A. (2001). *Teoretichna gramatika ukrajinskoyi movy : Sintaksis* [Theoretical grammar of the Ukrainian language: Syntax]. Monografiya. Doneczk. DonNU, 662 [in Ukrainian].
19. Kadamceva, L. (1985). *Ukrayinska mova : Sintaksis prostogo rechennya* [Ukrainian language: Syntax of simple sentence.]. Kyiv : Vyshha shkola, 127 [in Ukrainian].

20. Karpenko, M. (1962). *K voprosu o vvodnykh i vstavnykh slovak y konstruktsiyax v sovremennom russkom yazike* [To the question of introductory and inserted words and constructions in the Russian language]. *Visnyk Kyiv. un-tu. Seriya filologiyi ta zhurnalistyky – Bulletin of Kiev University. Philology and Journalism Series.* № 5. Vyp. 1, 68–74 [in Russian].

21. Kobecz, E. (2011). *Ratsionalnye i emotsionalnye xaracterystyky publitsychnoy rechi: k voprosu ob yspolzovaniy vstavnykh y vvodnykh konstruktsiy v polytycheskom diskurse* [Rational and emotional characteristics of public speech: on the use of inserts and insert constructions in Political Discourse] *Perspektyvy nauky. Fylogyya – Perspectives of science. Philology* № 3 (18), 79–87 [in Russian].

22. Koczar, Ye (1966). *Vvodnye slova i slovosochetaniya, vvodnye predlozheniya, vstavnye konstruktsii* [Inserts words and phrases, inserts sentences, insert constructions]. *Uchebno-metodycheskoe posobye dlya slushatelej otdeleniya povysheniya kvalifikatsyy redaktorov.* Moskva, 31 [in Russian].

23. Kulyk, B. (1961). *Kurs suchasnoyi ukrayinskoj literaturnoyi movy. Ch. 2. Syntaksys* [The course of modern Ukrainian literary language. Ch. 2. Syntax]. K. : Rad. shk., 284 [in Ukrainian].

24. *Kurs suchasnoyi ukrayinskoj movy* [The course of modern Ukrainian language] / za red. A. Bulaxovskogo. (1951). Kyiv, T. 2. *Syntaksys – Syntax*, 408 [in Ukrainian].

25. Mamalyga, A. (1997). *Rivni tekstovogo vyokremlennya vstavnykh i vstavlenykh konstruktsiy (na materialy gazet)* [Levels of text separation of inserts and insert structures (on the material of newspapers)]. *Visnyk Kyiv. un-tu im. T. Shevchenka. Seriya: Zhurnalistyka – Bulletin of the Kiev University named after. T. Shevchenko. Series: Journalism.* Kyiv, Vyp. 4. 239–248 [in Ukrainian].

26. Ovsyanyko-Kulikovskiy, D. (1912). *Syntaksis russkogo yazyka* [Syntax of the Russian language]. SPb [in Russian].

27. Ogiyenko, I. (1938). *Skladnya ukrayinskoj movy. Ch. II. Golovni j poyasnyuvalni chleny recheniya* [The difficulties of the Ukrainian language. The main and explanatory terms of the sentence]. *Drukarnya OO. Vasyliyan u Zhovkvi*, 242 [in Ukrainian].

28. Ogonovskiy, O. (1889). *Grammatika russkogo yazyka* [Grammar of Russian language.]. Lviv [in Russian].

29. Olejnik, Z. (2002). *Vvodnye i vstavochnye komponenty v strukture vyskazyvaniya i teksta: Dys... kand. fylol. nauk: 10.02.15* [Inserts and insert components in the structure of statements and text: Dis Cand. filol. Sci.]. *Doneckyj nacyonalnyj un-t. – Donetsk National University.* Doneczk, 340 [in Russian].

30. Peshkovskiy, O. (1956). *Russkyj sintaksis v nauchnom osvveshhenii* [Syntax of the Russian language in scientific coverage]. Moskva [in Russian].

31. Plyushh, N. (1976). *Intonaciya vstavnosti v ukrayinskij movi* [Intonation of insertion in the Ukrainian language]. Kyiv, 131 [in Ukrainian].

32. Ponomariv, O. (1992). *Stylistika suchasnoyi ukrayinskoj movy* [Stylistics of modern Ukrainian language] : pidruch. Kyiv : Lybid, 248 [in Ukrainian].

33. Priyatkyna, A. (1990). *Russkyj yazyk: Syntaksis oslozhnennogo predlozheniya* [Russian language: the syntax of the complicated sentence]. Moskva : Vyssh. shk., 176 [in Russian].

34. Rudnev, A. (1959). *Syntaksis oslozhnennogo predlozheniya* [Syntax of complicated sentence]. Moskva : Uchpedgыз [in Russian].

35. Sedun, E. (1959). *O tak nazyvaemyx «vvodnyx» i «vstavnyx» konstruktsiyax.* ["Inserts" and "insert" constructions]. *Slavyanskoe yazykoznaneye – Slavic linguistics.* Moskva : Yzd-vo AN SSSR, 186-194 [in Russian].

36. Synyavskiy, O. (1941) *Normy ukrayinskoj literaturnoyi movy* [Norms of the Ukrainian Literary Language]. Lviv, *Ukrayinske Vyd-vo*, 363 [in Ukrainian].

37. Simovych, V. (1918). *Gramatika ukrayinskoyi movy: dlya samonavchannya ta v dopomogu shkilnij nauci* [Grammar of the Ukrainian language: self-study and assistance to school science]. Druge vydannya z odminamy j dodatkami. Kyiv-Lyajpcig : Ukrayinska nakladnya, 584 [in Ukrainian].
38. Slyn`ko, I. (1994). *Sintaksis suchasnoyi ukrayinskoyi movy: problemni pytannya* [Syntax of Modern Ukrainian Language: Problematic Issues] / I. Slyn`ko, N. V. Gujvanyuk, M. F. Kobyljanska. Kyiv: Vyssh. shk., 670 [in Ukrainian].
39. *Suchasna ukrayinska literaturna mova* [Modern Ukrainian literary language] / za red. A. P. Medushevskogo. (1975). Kyiv : Vyshha shkola, 398 [in Ukrainian].
40. *Suchasna ukrayinska literaturna mova : pidruchnyk* [Modern Ukrainian literary language: textbook]. (2009). / M. Plyushh, S. Bevzenko, N. Gry`pas ta in.; Za red. M. Plyushh. 7-me vyd., ster. K. : Vyshha shkola, 430 [in Ukrainian].
41. Tixomirov, V. (1963). *Razgranychenye vvodnyx y vstavnyx konstrukcyj v sovremennom russkom yazyke. Russkij yazyk v shkole* [Differentiation of inserts and insert constructions in modern Russian. Russian language at school]. № 6, 100–102 [in Russian].
42. Turchak, O. (2011). *Z istoriyi vyvchennya vstavlenykh konstrukcyj yak sintaksichnoyi kategorii strukturno-komunikatyvnoho rivnya* [From the history of the study of insert structures as a syntactic category of structural and communicative level]. Visnyk Dnipropetrovskogo universytetu : naukovyj zhurnal. Seriya : Movoznavstvo. Dnipropetrovsk – Bulletin of the University of Dnipropetrovsk: scientific journal. Series: Linguistics. Vyp. 17. T. 3, 160–166 [in Ukrainian].
43. Xarchenko, S. (2010). *Osoblivosti funkcionuvannya vstavlenykh konstrukcyj u naukovomu styli ukrayinskoyi movy* [Features of the functioning of the inserted structures in the scientific style of the Ukrainian language]. Naukovyj visnyk Xersonskogo derzhavnogo universytetu. Seriya «Lingvistyka» – Scientific Herald of Kherson State University. Linguistics series: zb. nauk. pr. Xerson : Vyd-vo XDU. Vyp. XII, 112–118 [in Ukrainian].
44. Shanskiy, N. (1971). *Kratkiy etimologicheskij slovar russkogo yazyka* [Brief etymological dictionary of the Russian language]. Moskva : Prosveshhenye, 542 [in Russian].
45. Shapiro, A. (1948). *Retsenziya na robotu S. Abakumova «Metodika punktuatsii»* [Review of the work of S. Ch. Abakumov "Methods of punctuation"]. Russkij yazyk v shkole – Russian language at school. № 3, 62–65 [in Russian].
46. Shaxmatov, A. (1941). *Syntaksis russkogo yazyka* [Syntax of the Russian language]. Leningrad : Uchpedgiz [in Russian].
47. Shulzhuk, K. (2004). *Sintaksis ukrayinskoyi movy: Pidruchnyk* [Syntax of the Ukrainian language: Textbook]. Kyiv: Akademiya, 408 [in Ukrainian].
48. Yushhuk, I. (2004). *Ukrayinska mova* [Ukrainian language]. Kyiv : Lybid, 640 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Проблеми синтаксису постійно перебуває в центрі уваги мовознавців, оскільки структура речення в сучасній українській мові є доволі гнучким явищем, яке чутливо реагує на цільові установи комунікації. Це призводить до того, що на кожному етапі наукового пізнання постають нові питання. До таких актуальних проблем належить і питання категорії вставності, оскільки на сьогодні дослідження, пов'язані зі вставними та вставленими конструкціями, не розв'язують повністю проблему їх становлення та розвитку в сучасному мовознавстві.

У статті розглянуто актуальні проблеми, пов'язані зі становленням категорії вставності, проаналізовано історію розвитку вчення про вставні та

вставлені компоненти в сучасній лінгвістиці, виявлено спільні та специфічні риси функціонування зазначених конструкцій. Досліджено принципи розмежування вставних і вставлених конструкцій у мовознавстві. Аналіз показує, що на ранніх етапах розвитку синтаксичної науки розмежування вставних і вставлених компонентів не розглядалося, оскільки вони не мали чітких меж. Пізніше увагу науковців було зосереджено на сутності вставності; функціонуванні вставних одиниць; їхньому аналізі та семантиці; співвідношенні їх із частиною речення. Відокремлення вставлених конструкцій відбулося наприкінці 50-х – на початку 60-х років ХХ століття. З'ясовано, що вставлені конструкції є продуктивним засобом організації наукових і навчальних текстів. Оскільки поняття "вставленості" виходить за межі традиційного синтаксису й становить реалізацію площини вираження, що належить до специфіки не тільки певного стилю, а й конкретного автора, вивчення цієї категорії в лінгвістиці залишатиметься актуальним і в майбутньому. Проаналізовано праці українських лінгвістів щодо вивчення особливого статусу вставлених одиниць; їхнього факультативного характеру; структурної організації речень із зазначеними синтаксичними компонентами; їхньої позиції в реченні; семантики вставлених конструкцій; особливостей інтонування; комунікативного й текстового потенціалу зазначених одиниць; стилістичного потенціалу вставних і вставлених елементів.

Ключові слова: категорія вставлення, категорія вставності, вставні слова, вставлені конструкції, вставлені речення, синтаксична одиниця.